
Milyen az amerikai civil vallás?

Az amerikai társadalommal kapcsolatosan számos sztereotípiát létezik: nagyfokú optimizmus és magabiztosság, lángoló patriotizmus, minél nagyobb kényelem megteremtése, az amerikai álmok kergetése stb. Egy talán kevésbé ismert, de sokkal tényyszerűbb ismérve az Egyesült Államok mindenkorinak az, amit *Robert Bellah* fél évszázaddal ezelőtti korszakos cikkében „az amerikai civil vallásnak” nevezett.¹ Ennek lényege, hogy az amerikai társadalmat átszövi egy szinte vallásos hévvel tele önazonosság, melynek jól látható nyelvezete, szimbólumai és rituáléi vannak. Ennek a „vallásnak” központi elemei az Isten-hit, mely felekezetiileg nem kizárólagos, a különböző egyházaktól és a központi kormányzattól való függetlenség, és a társadalmi összetartó erő, mely ebben a „vallási mozgalomban” jelentkezik. Ezen civil vallásnak a felkent papjai az elnökök, akik mindig középpontban vannak, s akikkel szemben elvárás is az amerikai krédó újbóli megerősítése.

A jelen kötet ezt az azóta is sokat elemzett fogalmat veszi górcső alá és vizsgálja meg az amerikai történelem bizonyos szereplőit és szakaszait, leginkább az utóbbi évtizedek alatt. A vizsgálat tárgya viszont elsősorban a retorika, tehát a szavakban megnyilvánuló és tetten érhető aktus, amelyben a civil vallás látványosan jelenik meg. A kötetben található tizenkét tanulmány kronológiai sorrendben alkot egy laza füzért. A civil vallás számos megnyilvánulási formáját vizsgálják a szerzők, de nem csupán személyekhez kötve, hanem folyamatokhoz és helyekhez kapcsolódóan is behatóan tanulmányozzák az amerikai civil vallás mibenlétét. Mivel a számos tanulmány

¹ Robert Bellah, „Civil Religion in America,” *Daedalus* Vol. 96, No. 1, (1967) 1–21.

egyenkénti bemutatása szétfeszítené egy recenzió kereteit, így inkább néhány esszé kiválasztásával próbálok közelebbi képet adni a kötet jellegéről.

Theon A. Hill tanulmánya az első a kötetben. A szerző az Ótestamentum Exodus történetét állítja középpontba, és nem kevesebbet állít, mint hogy ez az írás szolgáltatja a szövegszerű alapot az amerikai civil valláshoz. A zsidók bibliai története az elnyomásról, felszabadulásról és szabadságról az Ígéret Földjén jól ismert történet volt a brit kolóniák lakói között, akik amerikaivá válásuk során úgy érezték, hasonló utat jártak be. Ez nem csak az önazonosság és a társadalmi koherencia miatt volt fontos, de olyan minőségjegyeket is kialakított, vagy erősített meg, mint például az amerikai kivételesség, az Egyesült Államok mint a kiváltságos és Kánaán-szerű ország, illetve az itteni lakosok szoros szövetsége Istennel. De az exodus-történet adaptív lehetőségei miatt később az amerikai társadalmon belüli különböző csoportok is ezt az elképzelt utat látták, innen merítettek metaforákat nyelvi reprezentációjukhoz. Elég, ha a tizenkilencedik század első felében a rabszolgákra, később pedig a mormonokra gondolunk. Számukra az Új Izrael azonban sokkal inkább volt az ókori Egyiptom: a rabság földje. A tanulmány szerzője két szempontra fókuszál: az amerikaiak hite kiválasztottságukban és ebből fakadó felelősségükben először az észak-amerikai kontinens, de később a világ más részei iránt is; illetve a rabszolgák saját exodus-narratívája, amely egyben természetesen a fehér protestáns többség által lefektetett alapok megkérdőjelezése is volt. Nyilván a rabszolgák exodus-történetében és metafora világában az Ígéret Földje egy szimbolikus „föld” volt, egy konkrét országban remélt jogegyenlőség, egy jelképes Kánaán. Mindkét esetből kiderül, hogy az amerikai életérzés retorikai megjelenésének egyik centrális eleme az exodus-történetben rejlik.

Részben az előbb említett rabszolga-narratívával kapcsolatban értelmezhető a következő esszé, amelyik *Frederick Douglass* retorikáját állítja a központba. A volt rabszolga északon a tizenkilencedik század negyvenes éveitől kezdett propaganda harcba a rabszolgaság megszüntetéséért. *Sarah A. Morgan Smith* által „köztársasági vallás-

nak” titulált retorikai világa a Függetlenségi Nyilatkozatot (1776) és az Alkotmányt (1787) állította központba, mely „szent szövegeknek” a szabadság és egyenlőség voltak a fő üzenetei. Érdekes módon a douglassi retorika később is tetten érhető más jelentős afro-amerikai személyek megnyilvánulásaiban: Martin Luther King, Jr., Clarence Thomas (a második fekete bőrű tagja az amerikai Legfelsőbb Bíróságnak) és Barack Obama egyaránt ennek a „köztársasági vallásnak” retorikai elemeit használta különböző beszédeiben, illetve írásaiban.

Andrea Terry részben más megközelítést használ, amikor is a civil vallásosság elnöki privilégiumát kérdőjelezi meg. Ebben a fogalomkítágitásban elsősorban *Ralph Waldo Emersonra*, a tizenkilencedik századi nagy transzcendentalista óriásra támaszkodik. Terry azt állítja, hogy Emerson világnézetében a „közösségi demokratikus érzés” kap központi helyet a civil vallásban. Ennek lényege, hogy a civil vallás deklarálására nem a mindenkori elnök hivatott, és a megszentelt történelmi szövegek sem feltétlenül az egyetlen kiindulópont a nemzet civil összetartozására. Ezzel szemben Emerson szerint inkább a minden egyénben ott lakozó morális érzékből adódik össze az amerikai civil vallás, és ebből a szemszögből a Függetlenségi Nyilatkozat vagy a Gettysburgi Beszéd inkább a közmorál kézzel fogható példái. Az egyén az amerikai sokszínűségben találja meg az egységet, a nemzeti civil vallás lényegét. Az emersoni gondolatot továbbfűzve, Terry szerint, az amerikai civil vallás fellelhető például a nemzeti parkokban és az amerikaiak ott megélt tapasztalataiban is.

Marissa Lowe Wallace a hidegháborúba kalauzolja az olvasót tanulmányában, melyben *Billy Graham* retorikáját elemzi az adott időszakban. Az 1940-es évek végétől jól megfigyelhető volt a vallásosság újbóli megerősödése az Egyesült Államokban, amely a szovjet Istent tagadó rendszerre volt részben ösztönös, részben tudatos válasz. Ennek a mozgalomnak volt legkiemelkedőbb alakja Graham, aki gyakorlatilag nacionalista-evangélista volt. A szerző a prédikátort az amerikai kivételesség megnyilatkozójaként kora egyik legismertebb alakjának tekinti, akinek befolyása hatalmas volt bő két évtizeden keresztül. Graham az otthont és az egyént állította elsődlegesen a középpontba. Úgy hitte, az egyéni szinten történő bűnbánás és Istennel való kapcsolat szinte kézzel fogható

megjelenése az otthonokban majd pozitívan hat ki az egész nemzetre. Így lehet az Istennel szövetségben fogant Egyesült Államok Isten segítségével győzedelmes az ateista és gonosz Szovjetunióval szemben.

David Weiss esszéje azt mutatja be, hogy az Egyesült Államok első elnökétől kezdve miként alakult az elnöki retorika vallásos tartama, különösen a civil vallásosság szempontjából, s hogy milyen változások álltak be 1976 óta. A George Washingtontól John F. Kennedyig tartó öt elnököt bemutató rövid bevezetés alapozza meg a cikk igazi témáját. A tanulmány szerzője szerint ugyanis Jimmy Carter elnökké választása óta datálódik egy, a civil vallás szempontjából jóval vehemensebb retorikai jelenség az elnökök körében. Carter szokatlan vallási hévvel lett elnök, s elnök évei egybe esetek a politikai jobb térfelel formálódó vallási maggal, melynek Ronald Reagan lett a képviselője. Az azóta az elnöki hivatalba lépő elnökök is látszólag új elemeket hoztak a történelmi értelemben vett elnöki retorikába – ami legalábbis a civil vallást illeti. Az esszé külön érdekessége, hogy nemcsak ezt a jelenséget, hanem a szakirodalomban erre adott válaszokat is bemutatja és elemzi. Ennek alapján arra a következtetésre jut, hogy az elnökök mára már vagy az 1976 előtti vagy az azóta eltelt időszak (civil) vallás retorikai elemeit használják, de esetenként vegyítik is a kettőt.

Az utolsó bemutatásra kerülő két tanulmány *Barack Obama* retorikáját helyezi a vizsgálat középpontjába. Ezek közül az első a vallási diverzifikációt és annak hatásait elemzi az elmúlt három évtizedben – s ennek hatásait a civil vallásra – különösen Obama megnyilatkozásaiban. Obama volt az első, aki első beiktatási beszédében (2009) az amerikai társadalom sokszínűségére hívta fel a figyelmet abból a szempontból, hogy a nem keresztények és ateisták is részei ennek a multikulturális társadalomnak. A tanulmány szerzői rámutatnak, hogy az 1980-as évektől beállt társadalmi változások komoly átrendeződést hoztak az amerikai vallási színpadon, nevezetesen jelentősen megnőtt a nem tradicionális vallások részaránya az ateistákkal egyetemben. Obama saját befogadó világnézete és ezek a vallási trendek indokolják a legutóbbi elnök fentebb említett megnyilatkozását. A számadatok és a tartalom figyelembevételével, a szerzők rámutatnak,

hogy Obama elődeihez hasonló gyakorisággal használt vallási töltetű szavakat fontosabb beszédeiben. Viszont Obama volt az első olyan elnök, aki a korábbi elnökökhöz képest hatalmas számban használ utalásokat nem keresztényvallású és nem hívő amerikaiakra, és ezen utalások pozitívak: a volt elnök befogadólag, az amerikai társadalom sokszínűségének ünnepeit látja ezekben a csoportokban.

A másik Obamával foglalkozó esszé, amely egyben a kötet záró tanulmánya is, a civil vallás változását veszi figyelembe, amely a szerző szerint a legutóbbi elnök retorikájában markánsan megfigyelhető. Ez az új retorika a „szekuláris messianizmus”, melynek lényege, hogy a hallgatóságot arra hívja fel, hogy „úgy élje meg a nemzeti elveket, hogy a közösség tagjainak szükségére figyel”, s így Isten eddig élvezett gondviselését háttérbe szorítja. (200) Ez nem csupán a vallási fragmentálódás miatt lehet így, amely jól megfigyelhető az amerikai társadalomban, de az egyre nagyobb számú ateista miatt is, amely csoport körülbelül 20 százalékát teszi ki az Egyesült Államok jelenlegi lakosságának. A tanulmány különösen Obama második beiktatási beszédét elemzi részletesen és ennek különböző retorikai jegyeit, amelyek összességében az amerikai civil vallás változását mozdítják elő. Ezt nem a rituálék és a szimbólumok megváltoztatásával éri el, hanem sokkal inkább az amerikai demokráciában résztvevők aktivizmusával, amely elvezethet a Függetlenségi Nyilatkozatban megfogalmazott „minden ember egyenlőnek teremtett” gondolat megvalósításáig. Ebben a retorikai kontextusban az elnök is megszűnik a civil vallás főpapja lenni, és sokkal inkább csak egy szószóló a sok közül. Az természetesen egyelőre nyitott kérdés, vajon Obama új utat tört-e és végleg új csapást kezdett az amerikai civil vallás értelmezésében, vagy csupán egyszeri „kilengésről” van szó.

Az amerikai civil vallást bemutató jelen kötet igen tanulságos esszé-gyűjtemény, és nem csupán az amerikai történelemmel, politikával, illetve a retorika tudományával foglalkozó szakemberek számára. A szélesebb értelemben vett olvasóközönségnek is igen hasznos kötet, hiszen a mai globalizált társadalomban a leginkább középpontba állított politikai figura a mindenkori amerikai elnök, így beszédeiből gyakran hall az átlagember is részleteket. Éppen

ezért relevánsak az elnöki retorikával kapcsolatos felvetések és megállapítások. De a könyvnek további haszna is van, mégpedig azért, mert remek összehasonlítási alapot ad más országok politikai vezetőinek retorikai gyakorlatára. Egy ilyen összehasonlító vizsgálat számos érdekességet tárhat fel az ottani, és például az európai vagy a magyarországi politikai retorika közti különbségekről és hasonlóságokról. Hátha valaki pont ezen tanulmányok elolvasásának hatására dönt egy ilyen elemzés elvégzésére és megírására!

Jason A. Edwards és Joseph M. Valenzano III szerk., *The Rhetoric of American Civil Religion. Symbols, Sinners, and Saints.* (Az amerikai civil vallás retorikája – Szimbólumok, bűnösök és szentek) Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books, 2016. 248 o.

Peterecz Zoltán